

Коханюк Олена Олександрівна

Студентка 6 курсу факультету історії

Чорноморський національний університет імені П. Могили

Коханюк Елена Александровна

Студентка 6 курса факультета истории

Черноморский национальный университет имени Петра Могилы

Kohanyuk O. O.

Student 6 courses of the department of history

Petro Mohyla Black Sea National University

МЕТАМОРФОЗИ В ОБРЯДОВОСТІ ПІВДНЯ ПІД ВПЛИВОМ ІДЕОЛОГІЧНОЇ СИСТЕМИ СРСР 1950–1980-ТІ РР.

МЕТАМОРФОЗЫ ОБРЯДНОСТИ ЮГА ПОД ВЛИЯНИЕМ ІДЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ СССР 1950–1980-Е ГГ.

METAMORPHOSIS RITES OF THE SOUTH OF UKRAINE UNDER THE INFLUENCE OF THE SOVIET IDEOLOGICAL SYSTEM 1950–1980-IES.

Анотація. У статті досліджено питання змін в традиційній обрядовості Півдня України в 1950–1980-х рр. Охарактеризовано доцільність вивчення даної проблеми. Висвітлено ряд елементів, котрі були впроваджені в традиційні свята, звичаї та обряди. Проаналізовано вплив радянської ідеологічної системи на свідомість та індивідуальність українців. У статті відображено основні моменти нової обрядовості та проблема їх сприйняття населенням.

Ключові слова: Південь України, СРСР, ідеологія, обрядовість, побут, громадське життя, культура.

Аннотация. В статье исследован вопрос изменений в традиционной обрядности Юга Украины в 1950–1980-х гг. Охарактеризована целесообразность изучения данной проблемы. Освещены ряд элементов, которые были внедрены в традиционные праздники, обычаи и обряды. Проанализировано влияние советской идеологической системы на сознание и индивидуальность украинцев. В статье отражены основные моменты новой обрядности и проблема их восприятия населением.

Ключевые слова: Юг Украины, СССР, идеология, обрядность, быт, общественную жизнь, культура.

Summary. In the article the question of changes in the traditional rites of the South of Ukraine in 1950–1980-ies. Characterized feasibility study of the problem. Deals with a number of elements that were introduced in traditional festivals, customs and rituals. The influence of the Soviet ideological system on the consciousness and personality Ukrainian. The article shows the main points of the new rituals and their perception of the problem.

Key words: South Ukraine, USSR, ideology, rituals, everyday life, social life, culture.

Актуальність теми дослідження

За час перебування України в складі СРСР, український народ був змушений пристосовуватись і жити подвійними стандартами. Це проявлялось в тому, що для багатьох природним станом було, декларуючи якісь принципи, жити абсолютно протилежним життям. З відновленням незалежності України розпочалися перші спроби викоринити ідеологічні впливи радянської системи, і в умовах постреволюційної України це питання є не менш нагальним. Адже, політика підміни цінностей, подвійних стандартів стала причиною втратити первин-

ного значення обрядовості, що й досі є причиною протиріч в свідомості населення. Значна частина свят, обрядів, ритуалів ще й досі не позбавлена елементів, котрі були впроваджені радянською ідеологічною системою.

Стан дослідження

В сучасній українській історичній літературі питання розвитку Півдня України періоду 1950–1980 рр. досі не набули спеціального наукового дослідження, та є представленими здебільшого статтями та окремими монографіями.

Проблематика повсякденності радянського періоду об'єктивно постала у пострадянських публікаціях про феномен тоталітаризму в СРСР.

Варто відмітити роботу Борисенко М. В. [2], котрий наголошує, що накинуті і штучно прищеплені норми нового співжиття породжували неминучий гострий конфлікт між «чорашніми» і «новими» людьми, що «часто переростав у політизований конфлікт».

Післявоєнна доба з її непростим повсякденням і побутом привернула увагу й інших істориків, в тому числі й академічних. Саме у контексті соціальної історії проаналізовані реалії повсякдення у працях співробітників наукового відділу історії України другої половини ХХ ст., очолюваного В. М. Даниленком. Повоєнні обставини відбудови і налагодження нормального життя певною мірою знайшли відображення у статтях Г. М. Голиша, М. Плюща, Л. В. Ковпак.

Слід визнати, що у вітчизняній історичній літературі мають місце поки що початкові спроби дослідити повсякденну обрядовість Півдня України. Саме тому, метою статті є вивчення побутових звичаїв та обрядів населення Півдня України на основі навчальних і методичних матеріалів, монографій і періодичних видань.

Виклад основного матеріалу

В післявоєнні роки в обрядовість українців було введено нові елементи обрядовості та внесено суттєві корективи до вже існуючих. Зміни в побутових умовах обумовили й певні зрушення в традиціях та звичаях населення Півдня України. Варто зазначити, що в період перебування України в складі СРСР, влада намагалася контролювати не лише громадське життя людей, а й повсякденне життя населення в котрому важливу роль відігравали обряди та свята. Тому що, саме через свята, обряди і ритуали найлегше можна було впровадити нову ідеологію радянської людини.

Для того, щоб залучити населення до участі в новій обрядовій системі було створено різноманітні пропагандистсько-методичні кольорові фільми, альбоми. Готувались «кваліфіковані спеціалісти по проведенню сучасних свят та обрядів». Брали участь у створенні нових свят та обрядів і деякі етнографи. Займаючись співробітництвом з партійними і комсомольськими організаціями, центрами наукового атеїзму, державними управліннями культури і будинками культури, вони писали сценарії, брали участь у конференціях, визначаючи, що можна було б запозичити з минулого [3, с. 134]. Так поступово формувалася нова, радянська обрядовість українців.

В даний період було введено нові свята або ж видозмінено архаїчні. Одними з таких святкування були трудові свята.

До нововведених належить свято першої борозни. Так, на Миколаївщині до свята першої борозни було включено традиційні дівочі хороводи, веснянки. Даний випадок є яскравим прикладом впровадження нової обрядовості, з новим ідеологічним змістом, проте зі збереженням традиційних елементів українських святкування [2, с. 78].

З'явився і ряд інших трудових свят. Таких як посвячення в землероби, свято праці, свято тваринника, свято урожаю, посвячення в робочий клас, свято механізатора, свято серпа і молота і т.п.

Як правило, трудові свята проходили за типовим сценарієм для всіх територій, що входили до складу СРСР. Свято Праці проводилось на підприємствах, в колгоспах, радгоспах, в містах і районах. У селах Півдня свято відзначалось в літній час на лоні природи. Зазвичай, на святах підбивали підсумки соціалістичного змагання, переможців викликали на лінійку трудової слави. На їх честь запалювали багаття. Переможцям змагання на лінійці трудової слави, в присутності тисяч людей, учасників свята, вручали грамоти, квіти, подарунки, дипломи «Майстер-золоті руки», посвідчення «Почесний колгоспник» [9, арк. 6].

Проте, значна частина населення не розуміла нагальності впровадження нових елементів до своїх традиційних святкування. Однак, радянська система знайшла спосіб як впровадити їх в повсякденне життя населення. Так, наприклад, задля того, щоб залучити молодят і молодих батьків до нових обрядів їм пропонувалася консультативна допомога з питань сімейно-шлюбних відносин. Крім того, молоді люди, які проходили нові обряди, одержували доступ до дефіцитних товарів — весільних суконь, обручок, дитячого одягу, колясок тощо [4, с. 452].

До календарних свят періоду Радянського Союзу належать новорічні щедрівки, свято весни, свято золотої осені, свято квітів, свято зустрічі весни з літом, купальські свята, свято проведів зими.

Одними із традиційних святкування, котрі найбільше зазнали метаморфоз в період перебування України у складі Радянського Союзу стали купальські свята. Так, у селі Кармалюківка на Одещині ведучі купальського торжества «Іван» та «Марина» з хлопцями й дівчатами носять по селу купальське деревце, запрошуючи всіх на свято. На вишитому рушнику підносять голові колгоспу коровай. Учасники свята покладають квіти до пам'ятника Солдатської слави, а ввечері біля купальського вогню довго звучать пісні, музика, сміх [2, с. 189]

Зазнали змін і побутові свята — з'явилися урочисті реєстрації шлюбів, новонароджених, свято вшанування ветеранів, вшанування пам'яті загиблих воїнів і померлих земляків, комсомольсько-молодіжні весіл-

ля, проводи в армію, свято повноліття, новосілля [8, арк. 13]

Стосовно побутових свят, то серед них набув значного розповсюдження обряд «Одруження». Проте намагання впорядкувати дійство відповідно до радянської ідеологічної системи призводило до дискредитації обряду. Зокрема, у 1974 р. в обряди «Одруження» і «Народження» було введено символ Вічного вогню. Так, урочистий акт одруження починався біля обрядового залу і чаші-смолоскипа з вогнем, встановленої у стели із Кремлівською Зіркою та епітафією «Пам'ять про героїв, що загинули в боях за батьківщину, священна для нащадків».

Однак, у проектах нової цивільної обрядовості найбільш уразливим місцем залишався похорон. Адже, тут було найбільше протиріч. Так, якщо похорон статусних людей проходив у формі мітингу з елементами військового церемоніалу, то відносно простих людей було багато незрозумілого. Так, замість відмови від релігійної символіки — без попів, без ікон, без молитов, без відспівувань — нічого не пропонувалося.

Зазвичай перед захороненням виголошували промови. Образною мовою простими словами розповідалося про життєвий шлях людини, підкреслювалося безсмертя людини у тих справах, які вона залишає після себе. Державна символіка й атрибутика поєдналися з традиційною похоронною обрядовістю. Так, на Одещині та Миколаївщині досі існує традиція всім учасникам похорону перев'язувати руки хустками [2, с. 213]. Таким чином, виник певний симбіоз традиційної обрядовості з новими реаліями Радянського Союзу.

Відчуваючи опозиційний потенціал у національних і старовинних українських обрядах і святах радянська система виробляла синкретичні види святкування: залишаючи автентичною форму, наповнювала її новим ідейно-витриманим змістом. Яскравим прикладом у цьому плані може слугувати досвід комсомольсько-молодіжних вечорниць. Так, у квітні 1965 р. зав. відділом пропаганди та агітації Запорізького обкому КП України В. Костецький доповідав у ЦК, що «у практику роботи будинку культури тресту «Запоріжжя-люмінбуду» увійшло проведення вечорів відпочинку молоді — «Комсомольських вечорниць». Тут у стародавній українській обряд «вечорниць» внесений новий соціалістичний зміст. На «вечорницях» розігруються вікторини, проводиться художнє читання, співаються народні й сучасні українські пісні, виконуються українські танці. За зразком КВК молодь змагається у догледності і знаннях. На «вечорницях» прославляються передовики виробництва і в сатиричній формі зазнають критики недбайливі робітники, ледарі, бракороби. Такі «вечорниці» практикуються на заводі «Комунар», так звані «комунарівські вечорниці» [10, арк.147].

Проблема низького рівня впровадження обрядовості стосувалася процесу створення і впровадження трудових обрядів і свят. Адже значна їх кількість, перш за все обряди посвячення в робітники, першої зарплати, вшанування переможців соціалістичного змагання, кращих виробників, свята Серпа і Молота, врожаю та інші проводилися без добре відпрацьованих сценаріїв, художнього оформлення, відповідної підготовки виконавців обряду. В обрядовій творчості переважали самодіяльні засади, не виправдана формотворчість і волюнтаризм, намагання звичайний тематичний вечір чи інший масовий захід оголосити обрядом [7, с. 35].

Ці наведені приклади засвідчують концептуальну тезу про те, що визнавалися лише ті вади і недоліки при впровадженні нової святково-обрядової культури, які мають організаційний, технічний характер, а не стосуються глибинних основ, політико-ідеологічного ядра. Натомість прояви будь-якої опозиційності у поглядах, громадської чи політичної незгоди при святкуванні чи виконанні обрядів ретельно приховувалися.

Разом з тим, є підстави стверджувати, що процес насадження нової системи свят і обрядів зустрічав спротив у частини населення, що відчувало приховану мету вихолощення і нівелювання національних традицій і релігійності українського населення через запровадження святкової та обрядової культури.

Уніфікація і чіткий перелік дат, що підлягали відзначенню, не означали на практиці цілковите слідування цьому канону.

Загалом, у найзагальнішому вигляді спектр реакції на святково-обрядову культуру коливався від покірного слідування їй до вороже опозиційних настроїв. Однак до цієї категорії належала меншість населення.

Для більшості громадян політичні акції часто проходили начебто мимохідь, а радісні почуття викликали скоріше вільні дні в колі родини й друзів, смачна їжа, кульки й фотографії. У більшості випадків навіть «червоні дні календаря» вважались не політичною подією, а скоріше просто розвагою. Вихід на демонстрацію часто сприймався як святкове гуляння.

Висновки і пропозиції

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що впровадження нової обрядовості та внесення змін до традиційної сприяли формуванню протиріч в свідомості населення Півдня України.

Саме ж впровадження нових свят і обрядів стало продовженням спроб з формування радянського громадянина з відповідним ідеологічним базисом. Радянська модель свят та обрядів мала на меті легітимізувати партійно-радянську систему, вихолостити з історичної пам'яті генетично вкарбовані елементи, покінчити з релігійністю як конкурентом радянської влади.

Внаслідок чого виникла роздвоєність в обрядовості та свідомості населення Півдня України, що була, зрештою властива для більшості елементів суспільного життя радянського громадянина. Таким чином розповсюдженою ставала подвійна вірність діючим законам в поєднанні з суперечливістю свідомості та ідентичності.

Перспективи подальших досліджень полягають у більш детальному вивченні змін, котрих зазнала обрядовість Півдня України під впливом радянської ідеологічної системи в 1950–1980-х рр.

Список літератури

1. Борисенко В. К. Сімейна обрядовість українців ХХ – початку ХХІ століття / В. К. Борисенко. – К.: – НАН України, ІМФЕ. – 2016. – 256 с.
2. Гошко Ю. Г., Дмитерко Р. І. Соціалістична обрядовість на Україні / Ю. Г. Гошко, Р. І. Дмитерко. – К.: Наукова думка, 1983. – 223 с.
3. Громова Н. Радянська історіографія календарної обрядовості українців // Етнічна історія народів Європи: Збірник наукових праць. – Вип. 32. – К., 2010. Смолкин-Ротрок В. Проблема «обыкновенной» советской смерти: материальное и духовное в атеистической космологии / В. Смолкин-Ротрок // Государство. Религия. Церковь. – 2012. – № 3–4.
4. Шаповалов С. Н. Государственные праздники в Советском Союзе: зарубежный опыт исследования.
5. Каганов Ю. О. Радянські свята та обряди у контексті ідеологічної політики в Україні другої половини ХХ ст. // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – Вип. XXXVI.
6. Пархоменко М. Т. Обряди у нашому житті / М. Т. Пархоменко. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1988. – 48 с.
7. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2594. – 27 арк.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2585. – 170 арк.
9. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 70. – Спр. 2569. – 228 арк.